



Daiktavardžio *kaimietis* sinonimai dabartinėje lietuvių kalboje

Regina KVAŠYTĖ, Kazimieras ŽUPERKA
Šiaulių universitetas

Pagrindinės sąvokos: *kaimietis, konotacija, sinonimai, vartoseną.*

Įvadas

Šio tyrimo **tikslas** – išsiaiškinti daiktavardžio *kaimietis* sinonimus ir patyrinti jų vartoseną. Tokia analize siekiama išryškinti vienokios ar kitokios konotacijos perėjimą nuo vieno žodžio prie kito. Sinonimų eilės dominantė *kaimietis* atskirai nenagrinėjama¹. **Medžiaga** straipsniui rinkta iš visų *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne (DLKT)* pateikiamų stilių kontekstų (2020 metų sausio–birželio mėnesiais), nemaža pavyzdžių surinkta ir iš kitų dabartinės lietuvių kalbos tekstų. Tyrimui atlikti taikomi aprašomasis, semantinės analizės, skaičiavimo ir gretinimo **metodai**.

Sinonimikos sąvoka yra gana subjektyvi, kalbotyroje laikomasi tai siauresnės, tai platesnės sinonimų sampratos (žr. J a k a i t i e n ė 2010, 119; M i l i ū n a i t ė 2009, 180tt.). Tačiau negalėjimas nubrėžti griežtos daugelio sinonimų eilių ribos nė kiek nemenkina žodžių, kuriuos įprastai vadiname sinonimais, vertės, stilistinio vaidmens kalboje – tai viena svarbiųjų stilistinio įvairavimo priemonių tekste.

Ne visi analizuojamieji žodžiai tarpusavyje yra sinonimai įprastine šio žodžio prasme. *Sinonimais* jie vadinami sąlygiškai, aprašymo paprastumo bei patogumo dėlei, nes, pirma, vienos ar kitos jų reikšmės susieina, antra, tiriamą realioji vartoseną, tyrimo pobūdis yra ne norminamasis, o sociolingvistinis, tai svarbi yra ne tik sisteminė, bet ir kontekstinė, situacinė sinonimika.

Čia būtina pasakyti, kad esama sinonimų žodynų, kurių kitaip nepavadinsi kaip nesusipratimu. Šitoks yra svetainės *zodis.eu* „sinonimų“ žodynas (*S*). Iš pateikimo matyti, kad jis sumanytas kaip mokslo populiarinamasis skelbinys; beje, jis be jokių komentarų įtrauktas ir į Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pateikiamą sinonimų žodynų sąrašą. Sinonimo sąvoka apibrėžta įprastai: „Kas yra sinonimas? [T]os pat ar artimos reikšmės žodis“. „Sinonimų“ eilių sudarymo pagrindas api-

¹ Autorių grupė (Regina Kvašytė, Džiuljeta Maskuliūnienė, Kazimieras Župerka) yra paskelbusi publikaciją apie žodžių *kaimietis, kaimietė* vartojimą dabartinėje publicistikoje (*Gimtoji kalba*, 2020, Nr. 6, p. 3–9) ir įteikusi spaudai (internetinio mokslo žurnalo *Lietuvių kalba* redakcijai) straipsnį apie tų žodžių konotaciją.

brėžtas labai plačiai ir neaiškiai: „Sinonimų žodynas sudarytas pagal žodžių loginius (prasminius) ryšius, taip pat atsižvelgiant į žodžių vartoseną.“ O pateikiamos „sinonimų“ eilės tiesiog glumina. Pavyzdžiui, daiktavardžio *kaimietis* reikšmė apibrėžta įprastai, kaip *Lietuvių kalbos žodyne* (LKŽ V 55): „Kas yra kaimietis? [K]aimo gyventojas [,] žmogus, kilęs iš kaimo, valstietis“, o to žodžio „sinonimų“ eilė šitokia: „*Kaimietis*² sinonimai yra *kaimiškas, artojas, tautietis, tėvynainis, gerbėjas, kavalierius, užpakalinis, elnė, stirna, samdinys, prasčiokas, valstietis, paprastas, šiurkštus, rustas*³, *kaimietiškas, nesugadintas, nuoširdus, naivus, neaptašytas, sodietis, sodiškis, kaimiškis, kiemininkas, kiemionis, sodžionis, būras*“ (S). Tikrieji sinonimai čia surašyti pramaišiu su žodžiais, įvardijančiais daiktavardžio *kaimietis* galimas kelti asociacijas. Šiuo žodynu, aišku, tyrime nesivadovauta.

1. Daiktavardžio *kaimietis* reikšmės ir susijusios sinonimų eilės

Bendrinės lietuvių kalbos žodyne (BLKŽ) fiksuojamos dvi *kaimiečio* reikšmės:

1. „kaimo gyventojas“ ir 2. „*menk.* sakoma apie neišsilavinusį, prasto skonio ir pan. žmogų, kuris nebūtinai kilęs iš kaimo“⁴. Naujausiame lietuvių kalbos *Sinonimų žodyno* leidime 1-osios reikšmės pateikiama ši sinonimų eilė: **kaimietis, -ė** (kaimo gyventojas) – **sodietis, sodiškis, kaimiškis, kiemininkas psn., kiemionis psn., sodžionis psn.; // valstietis, būras sv.** (Prūsų Lietuvoje) *SŽ*, 186. Daiktavardis *valstietis* į šią sinonimų eilę įrašytas su pažyma „nutolusios reikšmės žodis“. Žodynuose jo reikšmė apibrėžiama taip: „kas verčiasi žemės darbu, **žemdirbys**“ *LKŽ XVIII* 67; „kas verčiasi žemės darbu, žemdirbyste“ *DLKŽ* 907. Tad sinonimų eilę, kurios dominantė *kaimietis*, žodis *valstietis* susieja su sinonimų eile, kurios dominantė yra *žemdirbys*: **žemdirbys, -ė** (kas verčiasi žemės darbu) – **laukininkas, ūkininkas, žemknisys menk., juok. SŽ**, 572. Kaip matyti, vienos sinonimų eilės žodžiai iškelia žmogaus gyvenamąją vietą, kitos – jo darbo pobūdį. Skirtingų reikšmių ryšys susidaro dėl to, kad tradiciškai kaimo gyventojai daugiausia vertėsi žemės darbu, buvo žemdirbiai.

Su 2-ąja *BLKŽ* nurodyta *kaimiečio* reikšme yra susijusi sinonimų eilė **prastuolis, -ė** (paprastas, eilinis žmogus) – **paprastuolis, prasčiokas, milinius šnek., sermėgius sv., pilkasermėgis hibr., muzikas sv. psn. SŽ**, 315; *SŽ*, 367. Šios sinonimų eilės sąsają su „*kaimiečio*“ sąvoka ypač akivaizdžiai rodo pasenusios svetimybės *mužikas* reikšmių apibrėžimas: * **mužikas, -ė** (*brus. мужык psn. 1. valstietis, ūkininkas; 2. menk. tamsus, neišauklėtas žmogus LKŽ VIII* 491–492, o konotacijos ryšius patvirtina daugelis kontekstų (žr. toliau).

Straipsnyje nagrinėjami ne visi, o tik dabartinei kalbai būdingi, dažniau vartojami⁵ nurodytųjų sinonimų eilių žodžiai: *kaimiečio* eilės – *sodietis* ir *valstietis*,

² Toks vardininko vartojimas griauna lietuvių kalbos gramatiką (sintaksę).

³ *LKŽ XI* 1020 *rustas* „rusvas“. Veikiausiai supainiota su būdvardžiu *rūstus*.

⁴ Kad tekstuose „*kaimietis, -ė* kartais turi menkinimo atspalvį“, aptardama to daiktavardžio darybinius sinonimus yra nurodžiusi Jolanta Vaskelienė (2020, 156).

⁵ Nustatant žodžių (ne)būdingumą dabartinei kalbai, vartojimo dažnumą, remtasi pagrindinių lietuvių kalbos žodynų pažymomis ir *DLKT* duomenimis.

žemdirbio – *laukininkas* ir *ūkininkas*, *prastuolio* – *prasčiokas* ir *mužikas*. Skyrium dar aptariama žargonybė *runkeliai*, dabartinėje kalboje vartojama ne tik kaip „elito“, „ponų“ priešprieša (atseit *runkeliai* – tai neišsilavinę, neišmanėliai, skurdžiai), bet ir kaip kaimo žmonių įvardijimas apskritai.

Abiejų *kaimiečio* reikšmių būdingųjų sinonimų vartojimo dažnumas dabartinėje kalboje (DLKT duomenimis; skaičiuojant atmesti verstiniai kontekstai) yra toks: *ūkininkas* pavartotas 15749 kartus, *valstietis* – 5195, *žemdirbys* – 2936, *kaimietis* – 1738, *sodietis* – 453, *mužikas* – 326, *laukininkas* – 178, *prasčiokas* – 164, *runkelis* (asmens reikšme) – 54, *prastuolis* – 48. Iš skaičių matyti, kad 1-ojoje (fiksuojuose SŽ) *kaimiečio* sinonimų eilėje dažniausias žodis yra *valstietis*; dominantė *kaimietis* vartojama maždaug 3 kartus rečiau už jį, o *sodietis* – apie 4 kartus rečiau už *kaimietį*.

2. *Kaimiečio* semantinės grupės žodžiai žodynuose ir tekstuose

Kalbamieji sinonimai aptariami šia tvarka: 1-osios sinonimų eilės žodžiai (*sodietis*, *valstietis*), 2-osios eilės sinonimai (*žemdirbys*, *laukininkas*, *ūkininkas*), 3-osios eilės sinonimai (*prastuolis*, *prasčiokas*, *mužikas*, *runkelis*).

sodietis, -ė

Sodiečio jaučiamas senoviškumo atspalvis, nors žodynuose šis daiktavardis kol kas neturi stilistinės pažymos *arch.* ar *psn.* Tarp pavyzdžių nemažą dalį sudaro kontekstai, kuriuose žodžiai *sodietis*, *sodietė* pavartoti kalbant apie praeities Lietuvos kaimą. Pvz.: *M. Valančius siekia apšviesti sodietį; gimęs ir augęs Užnemunės sodiečių šeimoje* [rašoma apie XIX amžių]⁶. Antano Vienuolio tekstų tyrinėtojų yra pastebėta, kad *sodietį* rašytojas ilgainiui keitė *kaimiečiu*. Tarpukariu ir *sodžius*, ir *sodietis*, rodos, vartotas be kokio archajinio atspalvio. 1934 m. Jonas Aistis rašė: „Sodžius šlykščiai ir nuolatos mūsų teatre šaržuojamas. Sodiečiai tik ponams prajuokinti rodomi. Sodiečiai nėra taip kvaili, kaip mano p. p. režisieriai ir p. p. rašytojai. Mes dar nesame tiek nusipelnę mūsų kultūrai, kiek sodžius. Dėl to ir neturime teisės iš jo tyčiotis“ (A i s t i s 1991, 131).

Gretindami *sodietį* su *kaimiečiu*, neabejotinai jaučiame pirmojo ne tik senoviškumo, bet, rodos, ir emocinio šiltumo atspalvį. Tas atspalvis, kaip įprastinis sinonimų stilistinės diferenciacijos atvejis, bus radęsis įsigalint *kaimiečiui*. Daugiausia daiktavardžiai *sodietis* ir *sodietė* vartojami kaimui skirtuose periodiniuose leidiniuose: *Tėviškės žinios*, *Ūkininko patarėjas*, *Valstiečių laikraštis*⁷, *Žemės ūkis*. Juose ir šių dienų kaimo žmogus gana dažnai įvardijamas *sodiečiu*, *sodiete*. Tų žodžių esama ir dalykinėje, informacinėje publicistikos kalboje, pvz., *Žemės ūkio produkciją superkančios įmonės gali mokėti sodiečiui 6 proc. priedą prie minimalių supirkimo kainų*. Panašiai kalbamieji daiktavardžiai vartojami ir leidiniuose *Artuma*, *Caritas*, *Liaudies kultūra*, *Lietuvos aidas*.

⁶ Pavyzdžiai be šaltinio nuorodos imti iš DLKT.

⁷ *Valstiečių laikraštis* turi priedus *Kaimo mokykla*, *Kaimo vaikai* ir – *Sodietė*. *Sodžius* pirmuosiuose junginiuose skambėtų pelyg senoviškai.

Kone visų *sodiečio* kontekstų turinys yra neutralus arba teigiamas. Teigiamų bruožų daugiau, jie įvairesni negu *kaimiečio* kontekstuose. Ypač iškeliamas bendruomeniškumas: šilti santykiai su praeitimi, sugyvenimo harmonija (čia ir teigiamoji nuolankumo pusė), pagalba kaimynui, parama neturtingesniai, talkos (kaip savotiškos šventės), bendra meninė kūryba (*būrėsi chorai choreliai*), polinkis apmąstyti savo elgesį, atsisveikinant, skiriantis atsiprašyti; dar – meilė žemei, rūpinimasis medžiais, pamaldumas (*Bažnyčia užėmė aukštą vietą sodiečio sąmonėje susiklosčiusioje vertybių skalėje*), dvasios pilnatvė (*XX a. [iki sovietmečio] sodiečio dvasioje nėra nuniokotų dykynių*), noras šviestis (*pageidauja knygelių*), išmintis, minties gilumas ir nuoseklumas, subtilus estetinis skonis (sodybos kūrimas, kitos tradicijos); akyumas, atmintis, nuovokumas (sumanumas); užsigrūdinimas (*retai sirgdavo, užsigrūdinę labiau negu miestiečiai*). Tekstuose primenama žodinė sodžiaus kūryba (dainos, pasakos), kalbos vaizdingumas, paprastai – su metakalbiniu komentaru: [pririnko] *gražių gražiausių sodiečių kalbos pavyzdžių; kaip sako sodiečiai, iš pilno mėsos bliūdo išsirinko veršio uodegą*.

Pasigėrėjimo ir užuojautos – dėl nepabaigiamų darbų, rūpesčių, vargų – susilaukia *sodietė: tikra švelniaširdė lietuvė bobutė, lyg būtų sodietė gimusi ir augusi; jau ne tris, o visas keturias trobos kertes laiko sodietė*.

Išnagrinėtoji medžiaga rodo, kad, kitaip negu *kaimietis*, daiktavardis *sodietis* nevartojamas menkinamąja reikšme. *Sodiečio* net ir neutralaus turinio kontekstuose dažnai justai atida, pagarba, šilti jausmai tuo žodžiu įvardytam publicistinio teksto asmeniui ar grožinio kūrinio personažui. Aptikta vos keli neigiamų turinio kontekstai, pasakantys kokį negerą *sodiečių* bruožą ar veiksmą; šiuo atžvilgiu didelis skirtumas nuo *kaimiečio*, kurio vartojimo pavyzdžiuose rasta apie 10 procentų neigiamų kontekstų (plačiau žr. K v a š y t ė, M a s k u l i ū n i e n ė, Ž u p e r k a 2020, 4). Minimas pomėgis išgerti, pasakoma, kad yra savo vaikų neprižiūrinčių *sodiečių*, rašoma apie atvejus, kai nekokybiškai paruošiamas pienas. *Sodiečiu* būna įvardijamas veikėjas (paprastai švelniai pajuokiamas) suvalkiečių anekdotuose, bet juose svarbiausia ne to veikėjo kaimiškumas ar miestiškas, o atstovavimas tam tikro Lietuvos krašto (etnografinio regiono) gyventojams, tam tikras to krašto žmogaus stereotipas.

Tekstuose piktinamasi tuo, kad televizija pasimėgaudama nuolatos rodo pačius negražiuosius kaimo žmonių bruožus, santykius, poelgius: *Laidose sodiečiai pateikiami kaip apsileidę, netvarkingi, grubūs, netašyti ir tamsūs int.*⁸

valstietis, -ė

Daiktavardis *valstietis* į *kaimiečio* sinonimų eilę įrašytas su pažyma „nutulusios reikšmės žodis“. Kad būtent šis daiktavardis susieja *kaimiečio* ir *žemdirbio* sinonimų eiles, rodo ne tik jau cituotas jo reikšmės apibrėžimas („kas verčiasi žemės darbu, **žemdirbys**“ *LKŽ XVIII 67*), tą sąsają patvirtina ir kontekstai, pvz.: *Šiuo*

⁸ Interneto pavyzdys iš Alantōs (Molėtų r.). Sutrumpinimu *int.* straipsnyje žymimi *Google* paieškos įrankiu rasti pavyzdžiai iš įvairių – tiek internetinių, tiek spaudos leidinių (turinčių interneto prieigą). Nemaža jų dalis – iš regioninės spaudos.

metu kiekvieną feodalizmo epochos **žemdirbį** vadiname **valstiečiu** rš. LKŽ XVIII 68; miškas priklauso **valstiečio ūkiui** (plg. ūkininko ūkiui).

Perkeltinę (metoniminę) reikšmę *valstietis* turi partijų pavadinimuose: **Valstiečių liaudininkų partija**, Lietuvos **valstiečių ir žaliųjų sąjunga**. Tik vadinamųjų laisvesniųjų stilių tekstuose (šnekamojoje kalboje, publicistikoje) partinės priklausomybės reikšmė kalbos glaustumo dėlei (neretai ir kitokiais sumetimais) vartojamas ir vienas žodis *valstietis*, *valstiečiai* arba junginys *valstiečiai žalieji*. Tai situacinė, kontekstinė reikšmė. Rašoma su kabutėmis arba be jų: „**Valstiečiai**“ yra tiesiog *klasikinė nomenklatūrinė partija* ŠKr 2020-09-20; anot Rimvydo Valatkos, *prisikėlimo nėra ir nebus, kalti valstiečiai* Mt 2018 5–6 122; **Valstiečiai** žalieji paskelbė rinkimų sąrašą LKND. Ir šia reikšme vartojami *valstiečiai* ne tik prasme (turiniu) susiejami su kaimu, bet ir vadinami *kaimo šaknies* žodžiais, pvz., *ketverius metus mus valdo kaimas TV*.

Paskelbtas neatsargus, dabartinės kalbinės tikrovės neatitinkantis teiginys: „Jei LKŽ įsižiūrėtume į žodžio *valstietis* <...> iliustracijas, tai pastebėtume, kad jis iš aktyviosios vartosenos jau yra pasitraukęs“ (K a z l a u s k a i t ė 2008, 73). Iliustraciniai žodyno pavyzdžiai nėra pakankamas pagrindas daryti išvados apie žodžio vartosenos aktyvumą. O šiuo atveju matyti, kad žodyno straipsnio autorių nepasivarginta parinkti naujesnių iliustracinių *valstiečio* pavyzdžių, pasinaudota tik senesnių laikų bei sovietmečio leidiniais; pastaruoju laikotarpiu *valstietį*, aišku, buvo išstūmęs *kolūkietis*. DLKT, kaip sakyta, pateikta per 5 tūkstančius *valstiečio* kontekstų.

Kultūroje nuolatos priešinami *valstietis* ir dykūnas, nesuderinamų vertybių, dviejų tiesų atstovai. Filosofas Gintautas Mažeikis (2020) rašo: „žygių žygiai į Sibiro kapines turi prikelti jų [Lietuvos tremtinių] vardus: ir didvyrių, ir paprastų, nekaltų **valstiečių**, kurių didžiausias pasiekimas buvo atkaklus ir sunkus žemės darbas.“

Žodyne pateikiama ir viena neigiama *valstiečio* reikšmė: „prk. apie netašytą, neišauklėtą žmogų“ (LKŽ XVIII 68), tačiau nurodomas vienintelis šaltinis – Aleksandro Kuršaičio lietuvių–vokiečių kalbų žodynas (1968–1973) ir nėra nė vieno iliustracinio pavyzdžio. Tokių kontekstų neaptikta ir DLKT, taigi, ši reikšmė dabartinei kalbai nėra būdinga.

žemdirbys, -ė

Leksikografijos šaltiniuose *žemdirbys* – „kas dirba žemę, ūkininkas“ (LKŽ XX 307) ir „kas dirba žemę, valstietis“ (DLKŽ). Tad minėtas pirmąsias dvi sinonimų eiles susieja ne tik *valstietis* (kaip jau sakyta), bet ir *žemdirbys*, viename žodyne sinonimiškai apibrėžiamas kaip reiškiantis „ūkininko“, kitame – „valstiečio“ sąvoką.

Žemdirbio sinonimų eilėje dažniausias žodis yra *ūkininkas*, rečiausias – *laukininkas*.

Keletas pavyzdžių kontekstuose: *Į miestą išsikėlęs žemdirbys širdyje visada liks ūkininkas* int.; **Žemdirbys, laukininkas esąs tarsi gamtos pagalbininkas; Kas**

gali ir kokiais būdais pakeisti požiūrį į žemdirbį, žemdirbystę, sugrąžinti karves į ganyklas, žmones į kaimus? int.

laukininkas, -ė

LKŽ VII 181 pateiktos trys *laukininko*, *-ės* reikšmės: 1. „kas gyvena toli nuo miškų, laukų gyventojas“, 2. „valstietis, žemdirbys“, 3. „kas žemos kultūros, laukinis“. *Kaimiečio* sinonimikai aktuali 2-oji reikšmė. Dabartinės lietuvių kalbos požiūriu *laukininkas* yra pasenęs *valstiečio*, *žemdirbio* sinonimas (žr. DLKŽ 357); tai konstatuota ir iliustraciniame žodyno sakinyje iš raštų: *Ivedus valsčius, ilgainiui laukininkams prigijo valstiečių vardas* rš. LKŽ XVIII 68. Iš 178 DLKT pateiktų *laukininko* pavartojimo pavyzdžių didžioji dalis yra iš istorijos mokslo darbų bei istorinių romanų, nemaža – tikrinių vardų kontekstų (*Laukininkų kaimas, Laukininkų gatvė*). Sovietmečio ir mūsų dienų – tik pavieniai pavyzdžiai: *Tėvai – paprasti kolūkiečiai laukininkai; Juk, sakykim, gali būti taip, kad tai, ką siūlo laukininkai (agronomai), nepatenkina gyvulininkų (zootechnikų)*.

ūkininkas, -ė

DLKŽ 868 *ūkininkas* apibrėžiamas kaip „didesnio ar vidutinio žemės ploto (ūkio) savininkas“. LKŽ XVII 405 dar priduriama: „privatus žemdirbys“; toks aiškinimas pagrindžia bei patikslina *ūkininko* ir *žemdirbio* sinoniminius ryšius. Terminų banke „ūkininko“ sąvoka nusakyta taip: „Fizinis asmuo, kuris vienas arba su partneriais verčiasi žemės ir miškų ūkio veikla ir kurio ūkis yra įregistruotas Ūkininkų ūkių registre, o žemės ūkio valda – Lietuvos Respublikos žemės ūkio ir kaimo verslo registre“ (LR TB).

Ūkininko ir *žemdirbio* sinonimika realizuojama tekstuose: *Šalys, kurios rūpinasi savo žemdirbiais, smulkiems ir vidutiniams ūkininkams žemei įsigyti teikia finansinę pagalbą* int.; *Lazdijų rajone 73 metų ūkininkas savo ganykloje pasigedo savo kumelės. Žemdirbys nurodė patyręs 900 eurų žalą* int.; *Gerai žinomam rajone visuomenininkui, ilgamečiui žemdirbių vadovui, ūkininkui, tikram „žemdirbių žemdirbiui“ palinkėta stiprios sveikatos* int. Bet kartais šios dvi sąvokos nepagrįstai visiškai atskiriamos: *Atvykstantys į šventę žemdirbiai ir ūkininkai bei svečiai maršu buvo sutikti Simno kapelos „Simnyčia“ vyrų* int.

Ūkininkas žymi siauresnę sąvoką negu *kaimietis* (ar *sodietis*, *valstietis*): daugelis ūkininkų yra kaimiečiai, dalį kaimiečių sudaro ūkininkai. Taigi, tarp *ūkininko* ir *kaimiečio*, *sodiečio*, *valstiečio* yra hiponimo ir hiperonimo santykis. Leksikologų pastebėta, kad „[D]ominantės ir kitų sinonimų eilės narių santykis primena hiperonimo ir hiponimo, t. y. hierarchinius, ryšius“ (J a k a i t i e n ė 2010, 124). Kontekstų pavyzdžiai tą santykį paprastai ir išreiškia: *dengia nuostolius tik ūkininko ūkį įregistravusiems sodiečiams, paprasčiau sakant, tik ūkininkams*. Tačiau kartais tekstuose ūkininkai tarsi atribojami nuo sodiečių (pvz., *nemažai žemių atiteko ūkininkams ir sodiečiams*), tai irgi neatrodo pagrįsta. Taip pat klystama ūkininkų nelaikant valstiečiais; keista, kad net kalbotyros mokslo straipsniuose tei-

kiamas toks siūlymas (žr. K a z l a u s k a i t ė 2008, 74). Įprastas žodžių junginys yra *valstiečio ūkis*, jis pavartotas ir įstatymo pavadinime: „Lietuvos Respublikos **valstiečių ūkio** įstatymas“. Aišku, administracinėje kalboje sinonimikos neretai vengiama, pvz.: „**Ūkininkų ūkių** registras“.

Sovietmečiu (1980 metais) išleistame *SŽ*₁ 496 *ūkininkas* buvo pažymėtas kaip „pasenęs žodis“, 2002 metų leidime, *SŽ*₂ 572, šios pažymos neliko: žodis sugrįžo į aktualiąją vartoseną, aktyvųjį žodyno fondą.

prastuolis, -ė

Žodžio *prastuolis* apibrėžimas *Sinonimų žodyne* (galiojantis visai sinonimų eilei) yra toks: „paprastas, eilinis žmogus“; kituose žodynuose – „paprastas, nemokytas, neišsilavinęs žmogus“ *DLKŽ* 590; „paprastas, nekilmingas, neapsišvietęs žmogus“ *LKŽ* X 560. Ryšius su „kaimiečio“ sąvoka rodo daugelis kontekstų, pvz.: *jūs iš miesto sluoksnių, o aš iš kaimo prastuolių; Valstiečiai ir šiaip prastuoliai žmonės pasiliko nuošalūs ir naujam sąjūdžiui LKŽ* X 560; ***Prastuolėlis*** nemokytas ***sodietis*** *LKŽ* X 560.

Žodynuose *prastuolis* menkinamosios pažymos neturi, tokio atspalvio paprastai nebūna ir kontekstuose, tiesiog konstatuojamas tam tikras socialinis lygmuo – liaudies žmogus: *Bet matai, jis ponaitis, o aš prastuolė*. Menkinamąjį reikšmės atspalvį *prastuolis* gali įgyti tik atitinkamame kontekste, pvz., *Kartą seminarijoje retorikos dėstytojas paskaitęs Adomo Mickevičiaus „Pono Tado“ ištrauką apie Lietuvos girias ir pareiškęs, kad tokį kūrinį galima parašyti tik lenkiškai, o lietuvių kalba esanti prastuolių ir netinkanti poezijai*.

Daiktavardis *prastuolis* esti pavartojamas ir ypatingiau: reiškia ne socialinę asmens padėtį, o jo pripažįstamas tam tikras vertybes, jo papročius, elgseną. Tąsų ryšio su menkinamąja *kaimiečio* reikšme paprastai nelieka, pvz.: *Dvasios prastuolis* (kuklus, nuolankus žmogus) *LKŽ* X 560; *Gaila, bebaigią išnykti prastuoliai, mokėję mergaitei žibutę paduoti, P. Širvį padeklamuoti, po kelių savaitių ranką pabučiuoti*.

prasčiokas, -ė

Prasčioko reikšmė apibrėžiama visai panašiai kaip ir *prastuolio*: „paprastas, neapsišvietęs, nekilmingas žmogus“ *LKŽ* X 543; „paprastas žmogus, prastuolis; neišsilavinęs žmogus“ *DLKŽ* 587. Didžiojoje dalyje pavyzdžių „prasčioko“ sąvoka siejama su kaimu. Būdinga, kad tuo žodžiu yra apibūdinami kaimiečiai, laukininkai, ūkininkai arba tuos kaimo žmones įvardijantys daiktavardžiai tikslina, konkretina „prasčioko“ sąvoką: *teta mokyta, gražiai gyveno, o senelė prasčiokė, kaimietė; Tai gal turėtumėm viską išdalyti prasčiokams, žirgus laukininkams; Ūkininkai rėmėsi tradicinėmis vertybėmis. Bežemiams tai buvo dingstis laikyti ūkininkus siauro mąstymo senamadiškais prasčiokais*. Kontekstų, kur *prasčiokais* vadinami žemesniųjų miesto sluoksnių atstovai, aptikta kur kas mažiau, pavyzdžiui, *Mama – iš Aleksoto, „zanemunščikė“, prasčiokė*. Šiaip jau net miestelių

gyventojai išdidžiai priešpriešina save „prasčiokams“: *aš jums ne kokia prasčiokė, aš iš miestelio*. Nors žodynuose nėra pažymos *menk.*, bet kontekstuose neretai justu tuo žodžiu įvardyto asmens menkinimas; jis ryškesnis, dažnesnis negu *prastuolio*. Tai, matyt, bus bene svarbiausia priežastis, kodėl sinonimų eilės dominante laikomas *prastuolis*, o ne *prasčiokas*, kuris dabartinėje kalboje įprastesnis, vartojamas maždaug 3 kartus dažniau (*DLKT* duomenimis). Dominantės idealas – žodis, „kuris stilistiškai visiškai neutralus“ (P i k č i l i n g i s 1975, 214). Prasčiokas, kaip „masių“ žmogus, mažaraštis, priešpriešinamas kilmingam (aukštuomenės atstovui, aristokratui), išsilavinusiam (intelektualui), turtingesniai (dvarininkui, ponui).

Įvairaus vertinimo susilaukia „prasčiokų“ kalbos savitumas: arba apibūdinama neutraliai, arba vertinama kaip žemesnė bendratautės kalbos atmaina, arba iškeliamas žodžio tiesumas, statusas: *prasčiokai kalbėdavo tarmiškai; liaudies kalba – prasčiokų kalba; mokslo žmonių „libido“ vadinama, o prasčiokų „paleistuvyste“*.

mužikas, -ė

DLKŽ šio žodžio nėra. *LKŽ* VIII 491–492: * **mužikas**, -ė (*brus.* мужык) *psn.* 1. valstietis, ūkininkas 2. *menk.* tamsus, neišauklėtas žmogus: *Eik tu, mužike, ką čia kalbi! SŽ mužikas yra prastuolio* („paprastas, eilinis žmogus“) sinonimų lizde su pažymomis „svetimybė, pasenęs žodis“. Pvz.: *susiformavusią nuostatą išreiškia lietuvių valstiečio vadinimas „mužiku“* (kalbama apie XVIII a. pab. – XIX a. I pusę); *lietuviškai kalbančios liaudies apaštalai buvo pravardžiuojami: pavyzdžiui, didysis XIX šimtmečio vyskupas M. Valančius turėjo „mužikų vyskupo“ pravardę*. Dabartinė vartoseną rodytų, kad tiesioginę reikšmę turintiems ir į susipinančios semantikos sinonimų eilės įeinantiems žodžiams *kaimietis, valstietis, ūkininkas* svetimžodis *mužikas* nebėra sinonimiškas. Tačiau jis artimas *kaimiečio* menkinamajai reikšmei, pavyzdžiui, *Darbuotojų* [„Rūtos“ fabriko] *požiūris buvo toks: atvažiavo iš kaimo mužikas vadovauti, darys tvarką ŠKr* 2018-02-10. Lietuvių žargonų svetimžodžio *mužikas* konotacijas pagrindžia ir rusų kalbos žodžio *мужук* žodyne pateikiamos reikšmės ir stilistinės pažymos: 1. *psn.* ir *tarm.* *kaimietis, valstietis*; 2. *prast. psn.* *mužikas, prasčiokas*; 3. *prast.* *vyriškis, vyras*; 4. *prast.* *vyras, pats RLKŽ II 236*.

runkelis

DLKŽ, LKŽ, BLKŽ *runkelio* pateikiama tik tiesioginė, „daržų augalo“, reikšmė. Perkeltinėmis (metoniminėmis) menkinamosiomis asmens reikšmėmis vartojamas *runkelis* yra žargono žodis, tos reikšmės apibrėžtos taip: „(bukas) *kaimietis*“, „mulkis, neišmanėlis, prasčiokas, tamsuolis“ (žr. *LŽŽ* 134; *LKŽŽ* 504). Apibrėžimai labai artimi *mužiko* definicijoms. Pradėtas vartoti šio amžiaus pradžioje, po žemdirbių protestų prieš mažas pieno supirkimo kainas, ypač po 2003 metų kelių blokados. Pirmasis įrašymas *LKND* – 2012 m., apibrėžtis: „tamsuoliu laikomas pesimistiškai nusiteikęs žmogus, priešinamas elitui.“ Vienas iš reikšmės apibrėžimų rodo, kad *runkelis* būna sinonimiškas daiktavardžiui *kaimietis*, vartojamam

arba tiesiogine reikšme su menkinamąja konotacija, arba bendresne menkinamąja „neišmanėlio“ reikšme. Rašoma arba su kabutėmis (tarsi cituojant ar parodant, kad tai nenorminis žodis), arba be jų. Pvz.: [nepriklausomybė] *susluoksniavo visuomenę į ponus ir „runkelius“; ką jūs, runkeliai, suprantate apie valstybės valdymą. Runkeliais pavadinami ir tradicines vertybes branginantys asmenys: Kiekvienas, suabejojęs, ar būtina įvesti lietuvių abėcėlei nebūdingas raides, arba neslepiantis savo nuomonės apie kelionis kalbomis rašomus gatvių pavadinimus, paslaugiosios žiniasklaidos pakrikštijamas neišmanėliu, kaimiečiu arba tiesiog runkeliu.* Siekiant pabrėžti, kad tai nenorminė, ne bendrinės kalbos reikšmė, o šiaip jau paplitusi, pasakoma su dalyviu vadinamasis: *vadinamieji runkeliai.* Kartais antroji žargoninė *runkelio* reikšmė (išplėsta iki „paprasto žmogelio“ apskritai) ironiškai priskiriama „valdžios žodynui“: *Praėjo laikai, kada paprastas žmogelis (dabartinės valdžios žodyne – runkelis) galėjo reikalauti kokios teisybės ar kokio paaiškinimo.* Slengo metonimija *runkeliai* viešojoje erdvėje, ypač politikos kontekstuose, mūsų dienomis išpopuliarinta, tuo žodžiu imta vadinti ir kitų šalių „politikos neišmanėlius“, pvz.: *viešuoju gyvenimu nesidominčius piliečius senovės graikai vadino idiotais. Šiuolaikinis lietuviškas atitikmuo būtų „runkeliai“; Visi runkeliai balsuos už Viktoro partiją; Politologai kaltina liaudį – tai runkeliai, neišmanėliai, politiniai nebrendylos; Amerikoje irgi yra runkelių, balsuojančių už pataloginius melagius, populistus, šoumenus⁹ int.* Kai tuo žodžiu imami vadinti visi vadinamieji paprasti, eiliniai žmonės, šviesuomenė su „runkeliais“ solidarizuojasi: *Visi dabar labai smagiai žmones vadina runkeliais ir kitais naujais vardais. Aš sutinku būti tuo runkeliu, aš būsiu su tais, kurie taip vadinami, ir mes kartu galvosim, ką daryti (Romualdas Ozolas, cit. iš DLKT); kai kurie taip mus pavadinę patys jau nėra matę nei tikro buroko ar runkelio (Filomena Taunytė, cit. iš DLKT); Juk eilinis, statistinis pilietis (runkelis) nieko nesupranta, todėl net neverta įsiklausyti į to bėdžiaus nuomonę (D a n k i s a s 2020, 275).*

Kartu su *runkeliu* kartais vartojamas ir jo sinonimas *burokas*, bet iš kontekstų neaišku, koks perkeltinės reikšmės skirtumas tarp jų daromas: *anksčiau vadinti liaudimi, o dabar „burokais“ ir „runkeliais“; „Burokams“ ir „runkeliams“ (kitaip – rinkėjams) patariama į valdžios reikalus nesikišti.* Žargono žodynuose žodžio *burokas* nėra.

Publicistikoje atkreipiamas dėmesys, kad apibendrinamoji *runkelių* reikšmė *kaimo* žmonėms įvardyti yra nepagrįsta. Štai Egidijaus Aleksandravičiaus (*Kas iškirto varnui akį*, 2004) citata: *sąjūdinės retorikos žodyne įsitvirtinęs labai sėkmingas megztųjų berečių terminas bus papildytas dar labiau niekinančiu runkelių terminu. Miestiečių sluoksniams, ypač aštraliežuviam jaunimui, runkeliai prieš praėjusį referendumo savaitgalį išties ėmė simbolizuoti kliūtį į Vakarus. <...> dabar runkeliais visai be pagrindo bus pavadinti visi kaimo žmonės (cit. iš DLKT).*

Tebegyvuoja visuomenės atskirties klišė „*elitas–liaudis*“, bet dabar gal dažnesnė yra naujoji – „*elitas–runkeliai*“: *totali Lietuvos valdžios centralizacija kai*

⁹ Rašyba internauto sakinyje netaisyta.

kuriems miestiečiams suteikia moralinę teisę skirstyti tautą į elitą ir „runkelius“ (LKND); mažų miestelių ir kaimo gyventojai – [tampa] runkeliais, didmiesčių – elitu, o kai kurie net Vilniaus ponais.

Runkelis, ko gero, bus prisidėjęs prie to, kad iš žargono į pasyvųjį žodyną buvusi išstumta ten kurį laiką gyvavusi metafora *molis*. 2008 m. žargono žodynėlyje pateikiamos dvi susijusios *molio* reikšmės: **1.** *sen.* kaimietis, **2.** netikėlis, nevėkšla, žioplys, vėpla ŽŽ 95. Taigi, nurodyta, kad kaimiečiui pavadinti *molis* vartotas seniau, dabar toji reikšmė pasenusi. 2012 m. žargono žodyno *molio* straipsnyje „kaimiečio“ jau nėra, pateikiama tik reikšmė „mėmė, liurbis, minkštaprotis, netašytas stuobrys“ LKŽŽ 338. O antroji reikšmė, tiesą sakant, savo kilme nėra žargoninė, ji veikiausiai bus atsiradusi iš metaftoniminių frazeologinių junginių, plg.: *molio galva* „bukagalvis, neišmanėlis“ FŽ 429, *molio motiejus* „ištižėlis, liurbis“ LKŽ VIII 340.

Dabartiniuose laisvųjų stilių tekstuose su *runkeliu* konkuruoja žargonybės *buldis* ir *vatnikas*, tačiau nei *DLKT*, nei *LKND* jų kol kas nėra.

Žemiau pateikiama lentelė iliustruoja nagrinėjamų sinonimų menkinamosios reikšmės ir konotacijos santykius.

„Kaimiečio“ sąvokos menkinamosios konotacijos leksemos žodynuose (gretinimas)

<i>mužikas</i>	<i>runkelis</i>	<i>kaimietis</i>
<p>× <i>mužikas</i>, -ė (brus. МУЖЫК) psn. 1. valstietis, ūkininkas 2. menk. tamsus, neišauklėtas žmogus: <i>Eik tu, mužiķe, ką čia kalbi!</i> LKŽ VIII 491–492.</p> <p><i>mužikas</i> sv., psn. SŽ₁ 231, 315; SŽ₂ 267, 367. Žodis yra <i>prastuolio</i> („paprastas, eilinis žmogus“) sinonimų lizde: <i>Prastuolis, nemokytas sodietis.</i></p> <p><i>mužikas 1.</i> (rus. šnek. МУЖИК) kaimietis [2. kalėjimo slenge – tam tikras nuteistas] 3. provincialas; tamsuolis, prasčiokas LKŽŽ 344.</p>	<p><i>runkelis</i> menk. 1. kaimietis [sin. deriovnia, molis] 2. mulkis, neišmanėlis LŽŽ 134.</p> <p><i>runkelis 1.</i> bukas kaimietis, <i>mužikas: Runkeliai iš vidurio kolūkio <...>; Lochas paskutinis, runkelis iš vidurio kalchozo, va kas tu! 2.</i> prasčiokas, tamsuolis: <i>mieste patikekit runkeliu daugiau negu kaime, tačiau jie apsiřenge graziau ir vaidina protingus, o kaimo žmonems reikia kovoti uz save; runkelis – tai nebutinai žmogus, gyvenantis provincijoje, runkelis – nemastantis žmogus <...></i> LKŽŽ 504.</p>	<p><i>kaimietis 1.</i> kaimo gyventojas 2. menk. sakoma apie neišsilavinusį, prasto skonio ir pan. žmogų, kuris nebūtinai kilęs iš kaimo: <i>Iš kur ta kaimietė išlindo sintetinė suknele? Iš to kaimiečio neišmuši įsitikinimo, kad tik užsienyje gali gerai uždirbti.</i> BLKŽ.</p>

Šaltinių paskelbimo chronologija (*LKŽ* VIII išleistas 1970 m., *SŽ*₁ – 1980 m., *SŽ*₂ – 2002 m., *LŽŽ* – 2007 m., *LKŽŽ* – 2012 m., *BLKŽ* pradėtas skelbti 2013 m.)

atspindi konotacijos slinkti, mainą: nuo svetimybės (*mužikas*), žargoninės metonimijos (*runkelis*) – į tokios konotacijos priskyrimo bendrinės kalbos žodžiui (*kaimietis*) įteisinimą, kodifikaciją bendrinėje kalboje. Žodis ne tik įgyja menkinamąjį reikšmės atspalvį, bet ir naują reikšmę – pavadina neigiamai vertinamą asmenį nepriklausomai nuo to, ar jis kaimietis, ar miestietis.

Baigiamosios pastabos

„Kaimo gyventojas“ reikšme vartojamo *kaimiečio* būdingiausi sinonimai yra *sodietis* ir *valstietis*. Šioje sinonimų eilėje *valstietis* yra nutolusios reikšmės žodis: jis apima sąvoką „kaimo gyventojas“ ir sąvoką „žemdirbys“, todėl *kaimiečio* sinonimų eilę susieja su *žemdirbio* (*ūkininko*, *laukininko*) sinonimų eile.

Bendrinės lietuvių kalbos žodynas įtvirtina ir kitą *kaimiečio* reikšmę: „*menk.* sakoma apie neišsilavinusį, prasto skonio ir pan. žmogų, kuris nebūtinai kilęs iš kaimo.“ Šia reikšme vartojamas daiktavardis *kaimietis* patenka į sisteminę ar kontekstinę menkinamąją reikšmę turinčių artimos reikšmės žodžių eilę, kurią sudaro *prastuolis*, *prasčiokas*, (einant už bendrinės kalbos ribų) svetimybė *mužikas*, žargonybė *runkelis* ir kt.

Du priešingi požiūriai į kaimo žmogų yra universalus ir senas reiškiny.

Teigiamo vertinimo atveju atskaitos taškas (*tertium comparationis*) yra ne pats vertintojas ir ne miesto žmogus, o bendresnis savybių, tradiciškai laikomų teigiamomis, lygmuo. Akivaizdu, kad vartojamas gali būti ne vienas iš aptartųjų pirmosios *kaimiečio* reikšmės sinonimų.

Neigiamam vertinimui atskaitos taškas paprastai yra miesto žmogus – jeigu ir nepasakytas, tai implikuotas, numanomas. Neigiamos reikšmės neturi *laukininkas*, *sodietis*, *ūkininkas*, *žemdirbys*. Iš aptariamųjų sinonimų menkinamąją reikšmę dabartinėje vartosenoje akivaizdžiai konkuruoja trijulė *mužikas*, *runkelis*, *kaimietis*. Žargone „*kaimiečio*“ ir „*prasčioko*, *tamsuolio*“ reikšme dar vartojama metonimija *kaimas*.

Literatūra ir šaltiniai

A i s t i s 1991 – Jonas Aistis, *Dievai ir smūtkeliai* [...], Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjunga.

BLKŽ – *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas* [prieiga internete: <http://bkz.lki.lt>].

D a n k i s a s 2020 – Algirdas Dankisas, „Sielos ligos“, *Pelėdos valanda*. Kūrybos rinktinė (sudarė Džiuljeta Maskuliūnienė), Kuršėnai: Šiaulių rajono savivaldybės viešoji biblioteka, 275–276.

DLKT – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas* [prieiga internete: <http://tekstynas.vdu.lt>].

DLKŽ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, 7-as patais. ir papild. leid., Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2012.

FŽ – *Frazeologijos žodynas* (redagavo Jonas Paulauskas), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2001.

int. – pavyzdžiai iš interneto šaltinių.

- J a k a i t i e n ė 2010 – Evalda Jakaitienė, *Leksikologija*, 2-as leid., Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- K a z l a u s k a i t ė 2008 – Lina Kazlauskaitė, „Opozicijos *kaimas–vienkiemis* sinonimai lietuvių kalbos žodynuose“, *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 4, 71–79.
- K v a š y t ė, M a s k u l i ū n i e n ė, Ž u p e r k a 2020 – Regina Kvašytė, Džiuljeta Maskuliūnienė, Kazimieras Župerka, „Daiktavardžių *kaimietis*, *kaimietė* kontekstai dabartinėje publicistikoje“, *Gimtoji kalba*, 6, 3–9.
- LKND – *Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas* [prieiga internete: <http://naujazodziai.lki.lt>].
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*, t. I–XX, Vilnius, 1956–2002.
- LKŽŽ – Robertas Kudirka, *Lietuvių kalbos žargono ir nenorminės leksikos žodynas*, 2-asis patais. ir papild. leid., Kaunas: Technologija, 2012.
- LR TB – *Lietuvos Respublikos terminų bankas* [prieiga internete: <http://terminai.vlkk.lt>, žiūrėta 2020-10-08].
- LŽŽ – Egidijus Zaikauskas, *Kalbos paribiai ir užribiai: lietuvių žargono žodynėlis*, Vilnius: Alma littera, 2007.
- M a ž e i k i s 2020 – Gintautas Mažeikis, „Aš esu rizikos grupės asmuo“ [prieiga internete: www.lrt.lt, žiūrėta 2020-04-27].
- M i l i ū n a i t ė 2009 – Rita Miliūnaitė, *Dabartinės lietuvių kalbos vartosenos variantai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Mt – *Metai* (žurnalas).
- P i k č i l i n g i s 1975 – Juozas Pikčilingis, *Lietuvių kalbos stilistika*, t. 2, Vilnius: Mokslas.
- RLKŽ II – *Rusų–lietuvių kalbų žodynas*, t. II (sudarė Chackelis Lemchenas), Vilnius: Mokslas, 1983.
- S – *Sinonimai* [prieiga internete: <https://zodis.eu/sinonimai/kaimietis>, žiūrėta 2020-10-08].
- SŽ₁ – Antanas Lyberis, *Sinonimų žodynas*, Vilnius: Mokslas, 1980.
- SŽ₂ – Antanas Lyberis, *Sinonimų žodynas*, 2-asis patais. leid., Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2002.
- ŠKr – *Šiaulių kraštas* (dienraštis).
- TV – televizija.
- V a s k e l i e n ė 2020 – Jolanta Vaskelienė, „Daiktavardžio *kaimas* darybos lizdas“, *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 26, 152–172.
- V e r t e l i s 2017 – Vladas Vertelis, „Kas esi: šuo, runkelis ar vatnikas?“ [prieiga internete: old.skrastas.lt, žiūrėta 2017-09-20].

Regina Kvašytė, Kazimieras Župerka

Daiktavardžio *kaimietis* sinonimai dabartinėje lietuvių kalboje

S a n t r a u k a

Pagrindinės sąvokos: *kaimietis, konotacija, sinonimai, vartosena.*

Iki šiol lietuvių kalbos žodynuose buvo fiksuojama viena daiktavardžio *kaimietis, -ė* reikšmė: „kaimo gyventojas“. Dabar *Bendrinės lietuvių kalbos žodyne* nurodoma ir kita šio žodžio reikšmė: „*menk.* sakoma apie neišsilavinusį, prasto skonio ir pan. žmogų, kuris nebūtinai kilęs iš kaimo.“ Pripažįstant pastarąją reikšmę tenka konstatuoti, kad *kaimietis* (kaip dominantė) patenka ne tik į sąvoką „kaimo žmogus“ reiškiančių sinonimų eilę, bet ir į menkinamąją reikšmę reiškiančių artimos reikšmės (sinonimiškų) žodžių eilę. Todėl tikslinga apžvelgti išsiplėtusią *kaimiečio* sinonimiką. Sinonimų žodynuose 1-osios reikšmės būdingiausi sinonimai yra *sodietis* ir *valstietis*. *Valstietis* įtrauktas į sąvoką „kaimo žmogus“ nusakančių sinonimų eilę su nuoroda „nutolusios reikšmės žodis“; jo žodyninis apibrėžimas yra „kas verčiasi žemės darbu, žemdirbyste“. Toks apibrėžimas leidžia prie *kaimiečio* „kaimo gyventojo“ sinonimų eilės prišlieti *žemdirbio* (dominantė) sinonimų eilę: *laukininkas, ūkininkas* ir kt.; *valstietis* susieja tas dvi sinonimų eiles.

Antrajai *kaimiečio* reikšmei artimą sinonimų eilę sudarytų *prastuolis, prasčiokas*, taip pat, išeinant už bendrinės kalbos ribų, svertimybė *mužikas, žargonybė runkelis*.

Straipsnyje su daiktavardžiu *kaimietis, -ė*, laikantis plačios sinonimų sampratos, reikšmės, konotacijos ir vartojimo atžvilgiu gretinami šie žodžiai: *sodietis, valstietis, žemdirbys, laukininkas, ūkininkas, prastuolis, prasčiokas, mužikas, runkelis*. Medžiaga rinkta iš visų *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne* pateikiamų stilių kontekstų, taip pat iš kitų dabartinės lietuvių kalbos tekstų.

Regina Kvašytė, Kazimieras Župerka

Synonyms of the Noun *kaimietis* in the Contemporary Lithuanian Language

S u m m a r y

Key words: *villager, connotation, synonyms, use.*

Earlier, dictionaries of the Lithuanian language would record only one entry of the meaning of the noun *kaimietis, -ė* (‘a male / female villager’ in Lithuanian): “a village inhabitant”. Presently, the Dictionary of the Literary Lithuanian Language (Lith. *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas*) indicates another meaning of the word: “pejorative meaning – an uneducated, of bad taste, etc. person who not necessarily comes from a village”. Acknowledging the latter meaning, it remains stating that *kaimietis* (as a dominant) falls

not only to the row of synonyms with the concept “a village man”, but also to the row of similar words (synonymous) bearing a pejorative meaning. Therefore, it is purposeful to review the extended synonymy of the noun *kaimietis*. The dictionaries of synonyms display the most characteristic synonyms of the first meaning: *sodietis* (‘a homestead peasant’) and *valstietis* (‘a peasant’). The word *valstietis* is included in the row of synonyms characterising the notion “a village man”, with reference to “a word with a distant meaning”; its definition in the dictionary is “the one who is engaged with the earthwork, agriculture work”. Such definition allows the row of synonyms *žemdirbys* (‘an agriculturalist’) (as a dominant) joining the row of synonyms of *kaimietis* meaning “a village inhabitant”: *laukininkas* (‘a field peasant’), *ūkininkas* (‘a farmer’), etc.; *valstietis* is the link between these two rows of synonyms.

The second row of synonyms with a similar meaning to that of *kaimietis* would comprise *prastuolis* (‘a lowbrow’), *prasčiokas* (‘a hick’); also, outside the limits of the literary language, it includes a barbarism *mužikas* (‘a kern’), a jargon word *runkelis* (‘a person as mindless as a beetroot’).

The article maintains a broad notion, meaning, connotation and use of synonyms of the noun *kaimietis*, -ė; thus, the following words are compared: *sodietis*; *valstietis*; *žemdirbys*, *laukininkas*, *ūkininkas*, *prastuolis*, *prasčiokas*, *mužikas*; *runkelis*. The material was collected from all texts of different styles presented in the Corpus of the Contemporary Lithuanian Language (Lith. *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*), also from other texts of the contemporary Lithuanian language.

R e g i n a K V A Š Y T Ė
Regionų plėtros institutas
Šiaulių universitetas
P. Višinskio g. 25
LT-76351 Šiauliai
[regina.kvasyte@su.lt]

K a z i m i e r a s Ž U P E R K A
Regionų plėtros institutas
Šiaulių universitetas
P. Višinskio g. 25
LT-76351 Šiauliai
[k.zuperka@gmail.com]

*Straipsnis gautas 2020 m. spalio 29 d., priimta 2020 m. lapkričio 20 d.
Received 29 October 2020, accepted 20 November 2020.*